

Кожен закарпатець, який себе поважає має знати історію власного краю, незалежно від того - де і коли народився та, відповідно, де зараз проживає. Цьому слугує й загальноукраїнське, національне піднесення, яке має місце сьогодні в Україні, особливо у світлі ситуації: анексії Криму та війни на Донбасі.

Запропонований матеріал дає екскурс в майже ніж 100 річне історичне минуле нашого краю, яке було у статусі Угорської Русі і Румунії. Цікаво, що у дослідженні Ігоря Мельника, яке висвітлює надзвичайно цікавий період Закарпаття, використано й дані Степана Ключурака - Президента Гуцульської Республіки, з його книги «До волі», яка вийшла друком у 1978 році, в Нью-Йорку.

Головне у статті - показано причини, які унеможливили тодішньому Закарпаттю приєднатись до Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), а також, навіть, нереальність - отримання автономії, у складі Угорщини.

Натомість, «коротеньку» автономію, Підкарпатська Русь отримала аж через 20 років, тобто у 1939 році, від тодішньої Чехословацької Республіки, але це вже інша історія...

Саме тому, приведений матеріал, буде цікавим усім членам Нашого Роду, як старшому поколінню так і молодим, які прагнуть знати правду про минуле свої дідів та прадідів...

*Голова громадської організації «Наш Рід»,
випускник історичного факультету УжДУ - Ю. Ключівський*

Як Закарпаття приєднували до ЗУНР

95 років тому (12 січня 1919 року) Окружна військова команда в Станиславові дала наказ поручникові Степанові Глушкові виїхати зі своїм куренем до Закарпаття. Протягом тижня три залізничні колони УГА намагались зайняти Карпатську Русь і опанувати її головні міста: Ужгород, Мукачєво та Марамороський Сигіт.

Ще 18 жовтня 1918 року Українська Національна Рада (УНРада) проголосила про утворення Української держави на українській національній території а Австро-Угорщині, до якої мала б увійти також "українська полоса північно-східної Угорщини" – Закарпаття та Пряшівщина.

А 13 листопада УНРада проголосила у Львові утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Було затверджено конституційні основи новоствореної держави – "Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії", у якому зокрема йшлося про приналежність до ЗУНР українських частин угорських комітатів Спіш, Шаріш, Земплин, Унг, Берєг, Угоча та Мараморош.

Але, як писав історик Лев Шанковський, "коли розпалася австро-угорська монархія, українське населення Закарпаття навіть не пробувало встановити свою владу революційним актом, подібним до Листопадового Зриву в Галичині. На це склалися різні причини. По-перше, українське населення на Закарпатті творило тільки 55,88% усього населення, при чому інші національності, – мадяри, жида, німці, – були ворожі до такого чи іншого його національного самовизначення і зокрема не бажали встановлення української державности

на цій території. По-друге, українське населення Закарпаття не мало достатньої кількості національних провідників, бо більшість родом української інтелігенції та духовенства були змадяризовані й заявляли за дальшу державну приналежність Закарпаття до Мадярщини. Не зважаючи на те, інстинктовний гін українського населення Закарпаття до єдності з Україною був такий виразний та імпозантний, що не було й найменшого сумніву щодо справжніх бажань цієї забутої вітки українського народу".

Хоча ще 9 жовтня 1918 року після віча в Ужгороді було створено "Руську Народну Раду" (РНРада), яка мала боротися за автономію для русинів Угорської Русі. Подібну РНРаду створено 8 листопада на вічі у Старій Любовні (Пряшівщина). Вона вже вимагала виходу зі складу Угорщини та об'єднання з Україною.

Паралельно прихильники Угорщини (мадярони) та москвофіли проводили діяльність проти приєднання Закарпаття до ЗУНР. "На противагу українському соборницькому рухові, спрямованому на об'єднання з Великою Україною, мадяронами з ініціативи нового угорського уряду в листопаді 1918 р. в Ужгороді було утворено Угро-руську народну раду (Рада рутенів Мадярії), яка заявила, що угороруський народ приєднується до своєї батьківщини-Угорщини й виступає за недоторканість її території. Щоб не втратити українське Закарпаття, угорський уряд схвалив закон про автономію Руського Краю, до якого входили комітати: Мараморош, Угоча, Берег, Унг. Про інші мала вирішити Мирна конференція у Парижі. При угорському уряді була утворена посада міністра для справ Руського Краю, яку обійняв відомий політичний діяч А.Штефан. Водночас у Пряшеві під егідою москвофілів було утворено Карпато-руську Народну Раду, лідери якої поширювали в українському середовищі ідею приєднання до Чехо-Словаччини". Претендувала на частину земель Угорської Русі і Румунія.

Найактивнішими прихильниками єдності з Україною виявилися гуцули, які живуть на території нинішнього Рахівського району. Ще на початку листопада 1918 року у великому селі Ясині була створена озброєна міліція, яку очолив місцевий мешканець, поручник австро-угорського війська Степан Ключурак (1895–1980). 8 листопада у Ясині відбулося загальне віче, яке проголосило з'єднання з Україною та створення власного органу влади – Української Народної Ради, яку очолив С.Ключурак.

Тим часом, як писав громадсько-політичний діяч Закарпаття Августин Штефан (1893–1986): "Мадярофільський адвокат – Іван Гощук скликав на день 18 грудня 1918 збори гуцулів до Сигота, щоби проголосити вірність Мадярщині. Однак гуцули не дали йому докінчити промови, стягли його з трибуни і поставили рахівського адвоката д-ра Михайла Бращайка на голову зборів. Збори проголосили з'єднання Закарпаття з Україною і вибрали Гуцульську Народню [Марамороську Руську] Раду, яка присягла на синьо-жовтий прапор, що буде завжди боронити права українського народу".

До складу Марамороської Ради увійшли: д-р Михайло Бращайко (голова), рахівський адвокат Августин Штефан (заступник голови), професор гімназії з Сигота о. Андрій Медведський та Всиль Климпуш з Ясині (писарі), д-р Юлій Бращайко (касир). Членами цього представницького органу стали також: Стефан Ключурак з Ясині, Антон Грабар та Іван Гощук з Сигота, д-р Михайло Андрашко з Віхівців, о. Петро Долинай з Ремет, Стефан Тівадар з Рахова, Євген Пуза та Василь Кеменій з Ізи.

Делегати від Закарпаття Степан Ключурак, Євген Пуза та Іван Климпуш перебували 2-3 січня 1919 р. у Станиславові й були прийняті президентом УНРади Євгеном Петрушевичем. Як згадував Степан Ключурак, "на основі рішення Ради ми з Іваном Климпушем поїхали до Станиславова, щоб урядові Західної України передати рішення зборів з 8-го листопаду про приєднання до України. Нас прийняв тодішній прем'єр міністер д-р С.Голубович. Ми передали йому братський привіт від Української Народної Ради в

Ясіню і копію протоколу зборів 8-го листопада. Я йому заявив, що таке є бажання не тільки ясіньських гуцулів і нашої Гуцульщини, але усіх русинів-українців, що живуть в Мадярщині. Він висловив свою радість і сказав: «Ви є першими посланцями з-за Карпат, що приносите нам таку радісну вістку. Я вірю, що вашу просьбу ми скоріше чи пізніше виконаємо». Він спитав, хто у нас утримує порядок і веде адміністрацію. Ми відповіли, що місцева Рада встановила повний порядок. Ми просили його, щоб військо Західної України зайняло усю нашу територію і запобігло кампанії мадярської влади і наших ренегатів проти того, щоб ми приєднались до України. Д-р Голубович на це наше прохання зовсім відверто заявив, що покищо не може бути й мови про те, щоб Західна Україна допомогла нам своїм військом, бо вона веде тяжку боротьбу з поляками і не має зайвих вояків, яких могла б послати нам на допомогу. Є ще одна важлива причина, говорив він, чому Західна Україна не повинна мати конфлікту з Мадярщиною: Уряд Західної України одержує зброю, яка перевозиться через Мадярщину, а також купує там значну кількість зброї і тому не може зробити нічого такого, що поставило б Мадярщину в ряди його ворогів".

Створена у Сиготі Народна Рада розпочала підготовку до скликання на 21 січня 1919 року загального конгресу "всіх русинів, жиючих в Угорщині" у Хусті. До того часу треба було вирішити питання територіальної приналежності колишньої Угорської Русі.

"Однак справа ускладнювалася тим, що західноукраїнська держава в противагу своїм супротивникам, які претендували на ці терени (Румунія, Чехословаччина), не мала ні міжнародно-дипломатичних важелів, ні могутньої армії на випадок "збирання земель" силою. Тому на той час українське Закарпаття могло розраховувати на допомогу лише у "приватній формі" з боку ЗУНР. Відповідні доручення були надані Державному Секретареві військових справ Д.Вітовському про координацію дій з закарпатськими повстанцями, надання допомоги військовими кадрами (переважно інструкторами) та озброєнням. Ці наміри, про що вказує низка спогадів, зокрема, відомого політичного діяча Л.Цегельського, були огорнуті таємницею і про них знали далеко не всі члени уряду".

До кінця грудня мадяри вислали до Ясині сильний військовий загін, якому вдалося зайняти 22 грудня село та розігнати "Гуцульську Республіку". Дмитро Вітовський обіцяв гуцулам допомогу, але вони повинні були підняти повстання. В ніч на 8 січня 1919 року до Ясині прибув пробойовий відділ під командою четаря С.Зибачинського, який складався з 3 старшин та 20 підстаршин і стрільців разом з гуцулами вони захопили в полон 250 мадярських вояків, зайняли станцію і касарні. Як писав А.Штефан: "Мадярських полонених стерегли під командою четаря Половецького 14 галицьких стрільців і відділ озброєних гуцулів. Але їх треба годувати, а гуцули самі мали мало що їсти. От і стали вони радитись, що їм з полоненими робити? Одні радили витопити їх в Тисі, другі знову, щоб їх вистріляти і так позбутись. Але на то встав Степан Ключурак і сказав: «Щоб не казав світ, що гуцули варвари, або якісь дикуни – ми не сміємо це зробити. Краще наженім їх домів». Дехто з повстанців почухавсь, але врешті мусіли згодитися на те, що сказав Ключурак. Нагнали мадярських вояків, але офіцерів їх ще передержали тиждень, а врешті й тих пустили, щоб не кормити дармоїдів".

Протягом наступних днів у Ясині організували й озброїли кілька гуцульських сотень під командуванням поручника УГА Віктора Воробця. А 12 січня виїхали зі Станиславова до Ясині 400 вояків та 20 старшин УГА під командою поручника Степана Глушка. Наступного дня стрільці та гуцули зайняли село Кваси, 14 січня – Рахів, 15 січня – Великий Бичків, а 16-го підійшли до Сигота.

Швидко було зайнято місто, у якому розташувалося близько тисячі вояків УГА та озброєних ясіньських гуцулів. Далі треба було зайняти Хуст, де 21 січня мав збиратися Собор українців Угорської Русі. Але з півдня підійшла румунська бригада полковника

Джорджеску. Відділи УГА відступили до Бичкова, причому один з ешелонів потрапив у румунську засідку й був підступно обстріляний. Втрати були великими – понад 400 загиблих, поранених і полонених. "Внаслідок цієї сумної події ми не могли здійснити намічений плян, згідно з яким до 21-го січня наше військо мало бути в Хусті", – писав С.Клочурак.

Щоб не встрявати у воєнний конфлікт з Румунією, уряд ЗУНР відкликав усі свої частини до Галичини. Тільки в Ясіні та прилеглих селах відновилася у лютому 1919 року влада Гуцульської Республіки. Лише 11 червня 1919 р. Ясіню зайняли румуни.

Тим часом Стрийська Окружна Команда УГА вислала курінь стрільців під командою поручника Ярослава Небиловця, який мав зайняти Мукачево. 15 січня 1919 року курінь виїхав поїздом з Лавочного через Воловець та Сваляву і без опору зайняв того дня Мукачево, але не отримав підтримки місцевого населення (на той час русини становили 24% населення міста, угорці - 20%, жиди - 44%). Вночі мадяри роззброїли стрільців й наступного дня відправили їх до Лавочного.

19 січня Самбірська Окружна Команда відправила на Ужгород сотню під командою сотника Івана Молеція. Але чехи зупинили стрільців біля Волосянки й відправили їх назад до Галичини.

Натомість історик Микола Литвин описує ці експедиції дещо оптимістичніше: "20 січня у Мукачеві було піднято синьо-жовтий прапор, його вулиці патрулювали галицькі стрільці, а комендантом міста став четар Осип Бережницький. наступного панцерний потяг під командою четаря І.Садлича пройшов до самого Чопа, де зустрів передовий загін іншої групи УГА, яка під проводом сотника Івана Молящого із Самбора через Турку–Сянки–Перечин дійшла до Ужгорода... 21 січня командування Галицької Армії відкликало курінь Я.Небиловця і панцерник І.Садлича із Закарпаття".

Галичанам не вдалося блискавично зайняти Закарпаття й поставити Європу перед доконаним фактом.

Тим часом 21 січня 1919 року в Хусті зібралися 420 делегатів "Загального Собору всіх русинів, живучих в Угорщині", які представляли українців з комітатів Мараморш, Угоча, Унг, Берег, Шаріш, Земплин, Спіш, Абауй-Торна. Це зібрання постановило, що не визнає закону про автономну "Руську Країну" в складі Угорщини та ухвалило з'єдинення з Соборною Україною, щоби "нова держава при виконанні сеї злуки узгляднила окреміше положення угорських Українців".

Також "Всенародні Збори вибирають для ведення справ українського народу Центральну Народну Раду зі 100 членів і дають їй повноважність заступати угорських Українців усе і всюди, де сього буде потрібно перед усіма народами, і зробити все, що кожного часу в інтересі українського народу вважає за потрібне". Головою цієї Ради обрано Михайла Брацайка (1883–1969).

Але ні Хустська, ні Ужгородська, ні Пряшевська Ради, які у травні 1919 року об'єдналися у Центральну Руську Раду в Ужгороді, не мали ні власного війська, ні реальної влади на території Закарпаття та Пряшівщини, тому за умов окупації Галичини польським військом обрали "менше зло" – приєднання до Чехо-Словаччини, яка обіцяла автономію для Карпатської Русі. Щоправда на цю автономію довелося чекати 20 років.

Підготовлено:

Пошуковою групою ГО «Наш Рід», керівник – Ключевський Р.М.